

Nález rukopisu F. A. Nickerla o denních motýlech Čech

Jan Šumpich

*Národní muzeum – Přírodovědecké muzeum, Entomologické oddělení, Cirkusová 1740,
193 00 Praha 9 – Horní Počernice; jansumpich@seznam.cz*

Šumpich J. 2022: Nález rukopisu F. A. Nickerla o denních motýlech Čech. – Journal of the National Museum (Prague), Natural History Series 191: 91–98.

V roce 2022 uplynulo 185 let od vydání prvního díla o motýlech Čech, které lze označit za odborně a věrohodně zpracované, a to z pera Franze Antona Nickerla (1813–1871), pozdějšího doktora lékařství a profesora na pražské Polytechnice. Útlá brožurka s názvem *Böhmens Tagfalter [Denní motýli Čech]* z roku 1837 (Nickerl 1837) působí nenápadným dojmem, představuje však významný milník v české lepidopterologii. Lze ji považovat za první vědecky pojatou studii u nás, zabývající se téměř výhradně denními motýly, ze které lze dodnes čerpat cenné informace o výskytu, hojnosti, ale i ekologických nárocích jednotlivých druhů denních motýlů známých v té době na území Čech. Během stěhování Entomologického oddělení Národního muzea z kunratického zámku do moderních prostor v Horních Počernicích (obě lokace jsou součástí Prahy) v roce 2014 byl zcela náhodně učiněn nečekaný objev rukopisu této práce. Z kulturně-historického pohledu se jedná o významný nález, jemuž jistě stojí za to věnovat několik řádků.

Rukopis je psán černou tuší na ručním papíru nažloutlé barvy o rozměrech 400x236 mm. Celkem obsahuje 28 stran, z nichž šest je prázdných. Písmo je velmi úhledné s mimořádným akcentem na jednotný, krasopisný styl. Rukopis je psán německy a je rozdělen v souladu s tištěnou verzí na titulní stranu (obr. 1), věnování (obr. 3), úvod a vlastní text práce (ukázka na obr. 4). Text je na mnoha místech přeškrtnán a opravován, avšak tištěná verze s rukopisem věcně koresponduje. Zásadní změnu doznala pouze dedikace díla tehdy ještě žijícímu nestorovi české přírodovědy, hraběti Kašparu M. Šternberkovi (1761–1838), který byl mimo jiné od roku 1818 až do své smrti předsedou Společnosti pro založení Českého vlasteneckého musea (předchůdce Českého musea, dnes Národního muzea).

Úvodní kapitola rukopisu je opatřena stejným datem jako později publikovaná verze, tedy 19. srpna 1837. Lze proto usuzovat na to, že se jedná o poslední verzi rukopisu (předpokládáme-li, že existovaly i starší, pracovní verze). Zbývá dodat, že rukopis byl nalezen mezi nedatovanými a nevýznamnými písemnostmi a nechybělo mnoho, a mohl být spolu s nimi v rámci stěhování zlikvidován. Rukopis je značně poškozen, navíc byl původně přeložen napůl, později na třetiny, takže titulní strana byla viditelná až po jeho rozevření. Nezdopovězenou otázkou zřejmě navždy zůstane, jak se rukopis ocitl izolován od ostatní pozůstalosti rodiny Nickerlů.

Pokud je známo, rukopis byl tiskem vydán ve dvou podobách, a to s jednobarevnou (ze-lenavou) a dvojbarevnou titulní stranou, jak znázorňuje obr. 5. Obsahově se obě verze neliší, pouze „dvojbarevná“ verze obsahuje tabuli s vyobrazením kreseb dvou nových variet, a to

Box 1: K osobnosti F. A. Nickerla

Franz Anton Nickerl se narodil a zemřel v Praze, byl německé národnosti, ale celý svůj život zasvětil rozvoji entomologie v Čechách. Přestože vystudoval filozofii (1834) a byl doktorem medicíny (1841), jeho hlavním objektem zájmu byly přírodní vědy a v jejich rámci pak především motýli. F. A. Nickerl byl členem několika evropských entomologických společností a spolků v Německu, ve Francii nebo na území dnešního Polska, významná je však jeho aktivita především u nás, kde byl členem Královské české společnosti nauk, která ve své době sdružovala stěžejní výzkumné ústavy a která od roku 1891 sídlila v budově Národního muzea na Václavském náměstí (od roku 1952 její činnost nahradila Československá akademie věd). Od roku 1850 působil jako kustod zoologických sbírek Českého muzea v Praze a později Musea Království českého (dnes Národní muzeum). Z mnoha jeho významných počinů lze zmínit velké přispění k záchraně sbírky brouků doktora Jana Viléma Helfera (1810–1840), nasbíraných především v jižní Barmě (nyní Myanmar). Z pohledu českého muzejnictví jistě stojí za zmínku, že právě zásluhou F. A. Nickerla začaly být vystavované předměty označovány též českými názvy. Mimo jiné byl členem německého přírodovědeckého spolku *Lotos*, který vydával stejnojmenný (v té době prestižní) časopis, jehož byl zároveň redaktorem. Na jeho počest bylo pojmenováno několik druhů motýlů, sám jich zároveň několik popsal. Je autorem několika publikací, z nichž vyniká především jeho „Synopsis“ (Nickerl 1850), který volně navazuje (a výrazně rozšiřuje) na zde pojednávanou práci. Na jeho počest byla v roce 1874 odhalena pamětní deska, a to přímo na Závisti (Břežanské údolí poblíže Prahy-Zbraslavi) – jeho nejoblíbenějším místě (obr. 2). Další podrobnosti k životu a dílu F. A. Nickerla viz Kolečka (1988), Vávra (1923), Liška (2014), Liška & Šumpich (2021).

Obr. 1. Historická pozvánka k slavnostnímu odhalení pamětní desky na počest F. A. Nickerla z roku 1874. Vlevo česká verze, vpravo německá verze (uvedená na opačné straně pozvánky).

perleťovce velkého (*Argynnis aglaja* var. *obscura*) a lišaje pryšcového (*Deilephila euphorbia* var. *paralias*), popsaných na konci práce. Na tyto obrázky je odkazováno v textu obou verzí, lze tedy vyvozovat, že v „jednobarevné“ (zřejmě starší) verzi strana s obrázky chybí nedopatřením a do druhé verze byl list s tabulí vlepován dodatečně.

Skutečnost, že se publikace Böhmens Tagfalter řadí k významným počínům české lepidopterologie, dokládá i článek Jaroslava Tykače (1886–1959), známého českého odborníka na denní motýly, který je věnován výhradně této Nickerlově publikaci u příležitosti stého výročí jejího vydání (Tykač 1937). Tykač ve svém článku zevrubně popisuje obsah a zaměření Nickerlova díla a mimo jiné poukazuje nejen na vědecký základ práce, ale i na charakter autora: „Velmi příjemně působí nejen jeho přesná práce, ale i skromnost a vysoký společenský takt, neboť cituje výsledky jiných sběratelů a uznává jich vědomosti, aniž by sebe kladl za nejvyšší autoritu.... Jest zcela opakem některých dnešních t. zv. odborníků, neboť jako znatel okolních zemí připouští možnost výskytu. Prostě konstatuje co chytil a nepřidává zbytečné filosofické úvahy prýstící z neznalosti i pomyslné ješitné povýšenosti.“

Je samozřejmé, že dnes jsou vědecké práce psány výrazně odlišným způsobem, jsou často doprovázeny jedinečnými obrazovými přílohami a prezentované výsledky bývají podloženy řadou moderních analýz, včetně matematických a molekulárních. Mnohé historické práce tak jsou často současnými autory, ať už záměrně nebo z neznalosti, opomíjeny pro jejich „za-

Prof. L. C. Engelmann 1854.
N° 454,

Boehmers Fagfalter

von

F. A. Nichol.

Obr. 2. Titulní strana rukopisu.

Ihm

sehrgebornem Herrn Johann Joseph
Caspar von Sternberg

Excellenz

~~l. k. k. v. m. l. l. Hofrath, Großkanzler, und l. k. Leopolden,
und auch Herr auf Kadnitz und Jarowa, Landesrath
der Reichs- und Hofstadt Lieberose, dann ein Güter
Rath, Leoka und Reichersdorff in der Kaiserl.
Wäyländ. l. k. bayr. Akademie der Wissenschaften
zu München, l. k. zu Akademies zu Berlin, l. k.
Gesellschaft naturforschender Freunde zu Berlin und
Danzig, l. k. vaterländische Gesellschaft für gesammte
Wissenschaften; u. Mitglied der l. k. Landwirthschafts-
Gesellschaft zu Wien u. s. w.)~~

~~Decretum der Gesellschaft der k. k. National-Museum
der l. k. akademisch-gesamten Gesellschaft, Gesellschaft
und Decret der Kaiserl. k. k. akademisch-gesamten
Gesellschaft der k. k. akademisch-gesamten Gesellschaft~~

~~Wissenschaften der k. k. akademisch-gesamten Gesellschaft
Wissenschaften der k. k. akademisch-gesamten Gesellschaft~~

~~Wissenschaften der k. k. akademisch-gesamten Gesellschaft~~

Sal. Br. Br.

~~Ihm Herr Johann von Sternberg Nachkommend~~

~~aus
Johann Joseph Caspar Sternberg~~

~~Wied. ungarisch~~

~~A. Sternberg~~

~~der Wissenschaften~~

Obr. 3. Rukopisná dedikace práce hraběti Kašparu ze Šternberka.

9 3.

2. L. Alkon. Hüb. Pap. Taf. 53. fig.
263 - 265. P. Arcas. Esp. Schm. 1. Th.
Tab. XXXIV. Suppl. X. fig. 4, 5. Pflanz
pflanzen im July. Krö.

3. L. Euphemus. Hüb. Pap. Taf. 54.
fig. 257 - 259. Nicht fünfzig auf Mal,
wiefern im July, August. Krö.

4. L. Erebus. Hüb. Pap. Taf. 55. fig. 260 - 262.
Esp. Schm. 1. Th. Tab. CI. cont. 56. fig.
1, 2. In der Gynoblastium fallen auf
feinere Weisheit lang Dreglich im
July, August. P. Samoetas.

5. L. Cyllarus. Hüb. Pap. Taf. 56.
fig. 266 - 268. Esp. Schm. 1. Th. Tab.
XXXIII. Suppl. IX. fig. 1, 2. Ein und
wieder auf klümmern Weisheit
im May und August nur fünfzig.
Kuckelhaad, Zawißt.

6. L. Aciis. P. Argiolus. Hüb. Pap. Taf.
56. fig. 269 - 271. P. Argiolus Esp.
Schm. 1. Th. Tab. XXI. fig. 1, a, b. In
manier dieser langweil fünfzig im
März und auf Weisheit. Lang bis
September. Krö.

7. L. Argiolus. P. Aciis. Hüb. Pap. Taf.
57. fig. 272 - 274. P. Cecobis. Esp.
Schm. 1. Th. Tab. XI. Suppl. XVI. fig. 3
Tab. LIV. cont. IV. fig. 4, a, b. Var. Auf
manierem Outen im Waldhirschen,
gibt von May bis August. Krö,
Zawißt.

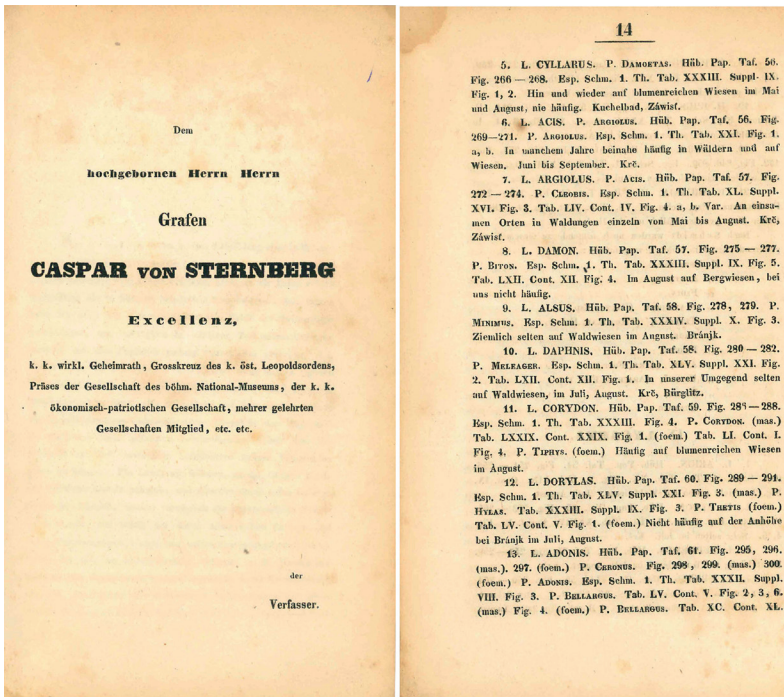
8. L. Damon. Hüb. Pap. Taf. 57. fig.
275 - 277. P. Bilon. Esp. Schm. 1. Th.
Tab. XXXIII. Suppl. IX. fig. 5. Tab. LXV
cont. XII. fig. 7. In August auf
Langweisheit, lang nicht fünfzig.

9. L. Alous. Hüb. Pap. Taf. 58. fig.
278, 279. P. Minimas. Esp. Schm. 1. Th.
Tab. XXXIV. Suppl. X. fig. 3. Zwißlich
pflanzen auf Waldweisheit im August.
Branik.

Obr. 4. Ukázka vlastního textu rukopisu.

Obr. 5. Titulní strany dvou tištěných verzí téže práce.

Obr. 6. Ukázky textu v tištěné verzi. Vlevo dedikace práce hraběti Kašparu ze Šternberka, vpravo ukázka z hlavní kapitoly.

staralost“. Přitom ale obecný nešvar v podobě nepodložených hypotéz nezřídka nadále vesele přetrvává. Je tedy namísto obecně uznávané historické autory, k jakým patřil i F. A. Nickerl, dávat stále za příklad vědecké serióznosti, a to bez ohledu na překotný vývoj oboru, kterým entomologie za posledních téměř 200 let prošla.

Poděkování

Děkuji kolegovi Janu Liškovi (Výzkumný ústav lesního hospodářství a myslivosti, Strnady) za pečlivé přečtení textu a podnětné připomínky. Poděkování patří též Kristině Lexové (Praha) za pečlivou revizi anglického jazyka. Práce vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury ČR v rámci institucionálního financování dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace Národní Muzeum (DKRVO 2019–2023/5.I.d, 00023272).

Literatura

- Koleška Z., 1988: Seznam biografí čs. entomologů – 10. – Zprávy Československé společnosti entomologické 24: 325–364.
- Liška J., 2014: In memoriam F. A. Nickerl a O. Nickerl. Pohled do historie poznávání motýlů v Čechách. – Živa 2014/1: 11–13.
- Liška J. & Šumpich J., 2021: Krátká vzpomínka na tři lepidopterology [A brief memorial of three lepidopterologists]. – Klapalekiana 57: 29–332.
- Nickerl F. A., 1837: Böhmens Tagfalter. – Prag: J. G. Calve, 23 pp.
- Nickerl F. A., 1850: Synopsis der Lepidopteren-Fauna Böhmens. – Prag: F. A. Nickerl, 77 pp.
- Tykač J., 1937: Böhmens Tagfalter. Prof. Dr. F. A. Nickerl. Časopis Československé společnosti entomologické 34: 95.
- Vávra V., 1923: In memoriam Nickerl. – Acta entomologica Musei nationalis Pragae 1: 3–12.

Summary

The discovery of the manuscript of F. A. Nickerl on the butterflies of Bohemia

Jan Šumpich

In 2014, F. A. Nickerl's manuscript titled *Böhmens Tagfalter* was unexpectedly discovered during relocation of the entomological department of the National Museum Prague. The find is mainly one of great cultural-historical significance, as it was already published in full in 1837. The publication in question (Nickerl 1837) has a high professional level for its time, and is considered the first scientifically written work in the field of entomology in the Czech Republic. F. A. Nickerl was one of the most important Central European naturalists, being instrumental to the development of entomology and museology in Bohemia. From 1850 he worked as custodian of zoological collections at the Czech Museum in Prague, then later at the Museum of the Kingdom of Bohemia (1854–1919, today the National Museum). Among other things, he was a member of the German natural science association Lotos, which published a (at the time prestigious) journal of the same name, of which he was also the editor. Several species of moths were named in his honor, and he himself described several new Lepidoptera species from Bohemia. He is the author of several publications, of which his *Synopsis* (Nickerl 1850) which loosely follows (and significantly expands upon) the work discussed here, is most notable. At the same time, he was a person of extraordinary character, which is pointed out by a number of contemporary and later authors, cf. e.g. Tykač (1937). It is due to all of the above that any finding closely related to F. A. Nickerl's life or work should be considered exceptional and worthy of the attention of our generation.